

Rozhovor s Jane Goodallovou

Tomáš Růžička

Nikdo by neměl být k životnímu prostředí lhostejný, tím spíše vědec.

Během pobytu v České republice poskytla známá britská badatelka Jane Goodallová rozhovor pro časopis Ochrana přírody. Podrobnější informace o J. Goodallové a o její návštěvě přináší zpráva na str. III–V kulérové přílohy tohoto čísla.

Jane Goodallová při návštěvě Prahy. Foto Jan Plesník

V národním parku Gombe v Tanzanii jste strávila řadu let výzkumem sociálního chování šimpanzů. Jedním z vašich převratných zjištění se stal objev, že šimpanzi dokážou zhotovovat a využívat nástroje: do té doby se mělo za to, že obdobného jednání jsou schopni pouze lidé. Potvrdila jste rovněž, že zmiňované lidoopi nejsou výluční vegetariáni a že se mohou povahou a postavením v tlupě vzájemně významně odlišovat. Jak vaše poznatky přijali antropologové v té době, tedy v 60. letech 20. století?

Víte, předtím, než jsem se vydala do Gombe, jsem nikdy nebyla ani na přípravce, natož na univerzitě. Proslulý paleoantropolog Louis Leakey pracující ve východní Africe hledal někoho, kdo by nebyl zatížen teoriemi a byl ochoten studovat šimpanze ve volné přírodě čistě z touhy po poznání. Po dvou letech terénní práce mi doporučil, abych se pokusila získat na univerzitě v Cambridge doktorát. Tam mi řekli, že všechno dělám úplně špatně. Šimpanzům by se neměla dávat jména, ve výzkumu mají vystupovat pod čísly. A považovat je za osobnosti? A do

konce tvrdit, že projevují emoce, jako je radost nebo smutek? To přece není vědecký přístup. Přiznám se, že jsem přece jen byla z názorů pedagogů slovutného učení poněkud nervózní. Naštěstí jsem ale v dětství měla skvělého učitele – a to byl můj pes. Pokud chováte mazlíčka, třeba psa, kočku, králíka, potkana, koně, ale i prasátko, sami rychle přijdete na to, že má určitý charakter. A protože šimpanzi jsou nám biologicky tak podobní, otevřely poznatky z Gombe dveře názorům, že nejsme na této planetě jediní, kdo vyjadřuje emoce.

Jak dlouho jste pobývala v Gombe?

Do Gombe jsem přijela v roce 1960 a až do roku 1968 jsem v národním parku trávila většinu roku, první dva roky celé. S výzkumem jsem skončila až v roce 1986. Tehdy se uskutečnila významná vědecká konference o šimpanzích. Byla jsem v naprostém šoku: početnost těchto lidoopů dramaticky klesala, byli stále častěji loveni pro maso chytáním do nastražených drátěných ok a ničení původního lesa nabíralo hrůzných obrátů. Lidé tím, jak stále více pronikali nešetrně do přírodního prostředí, navíc k šimpanzům zavlekli nejružnější nemoci, proti kterým lidoopi pochopitelně nemohli být odolní. Bylo zřejmé, že tato zvířata potřebují naši okamžitou pomoc.

Byla jste tehdy jediným člověkem, kterého šimpanzí společenství akceptovalo. Jak k tomu vůbec došlo?

Nemohu říci, že bych se stala členkou šimpanzí tlupy. Protože se mne přestali bát, tak mne mezi sebe nakonec přijali. Ovšem celý proces nebyl okamžitý, ale trval celé roky.

Pokud byste znovu začínala s výzkumem chování šimpanzů v rezervaci, snažila byste se opět dostat k nim co nejbližší? S vědomím, že na ně můžete přenést nějakou lidskou chorobu?

Ne, už bych postupovala jinak. Ale v této době jsem měla zřetelnou výhodu – schopnost se vcítit do situace šimpanzů. Určitě občas slyšíte, že věda má být nezaujatá, objektivní. To je, s prominutím, naprostá hovadina. V tlupě, kterou jsem sledovala, bylo tříměsíční mládě, shodou okolností jsem mu říkala Jane. Jiní šimpanzi na něj někdy nevybíravě zaútočili: tito savci mívají stejně jako my odvrácenou

stranu povahy – dokážou být překvapivě brutální. Jakmile se jeho matka jen trochu vzdálila, začalo se naříkavě ozývat – a ona mu odpovídala nezaměnitelným hlasem. Vždycky, když jsem si z magnetofonové pásky pouštěla tento zvukový záznam, vyhrkly mi slzy. Mé poznámky z terénního pozorování ale byly po vědecké stránce naprosto přesné.

Dědičná hmota šimpanzů se shoduje s lidskou DNA v téměř 99 %. Šimpanzi jsou tedy alespoň z genetického hlediska naši nejbližší příbuzní. Jaký je největší rozdíl mezi nimi a lidmi?

Myslím si, že se odlišností, na kterou se ptáte, stal bouřlivý rozvoj našeho intelektu. Na myslí mám zejména řeč. Můžeme dětem vysvětlovat, jaký je současný svět, hodnotit minulost a plánovat budoucnost, dokážeme se učit a předávat si zkušenosti. Co je ale nejpodstatnější, umíme hovořit jeden k druhému a hledat mj. na základě toho, co známe a co jsme si sami prožili, rozumná řešení společných problémů.

V roce 1977 jste založila Ústav Jane Goodallové, který se v četných afrických zemích zabývá ochranou planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů, založenou mj. na spolupráci s místním obyvatelstvem. Co vám dal tento přístup?

První ústav jsme založili v USA a dnes působí v různých státech 34 těchto organizací. Když jsem v roce 1960 dorazila do Gombe, byla oblast součástí souvislého pásu původního lesa táhnoucího se z východní Afriky až na západoafrické pobřeží. O osm let později tam vláda vyhlásila národní park, rozlohou 35 km² nejmenší v zemi. V roce 1990 z kdysi bohatého porostu zbyly jen izolované ostrůvky lesa, obklopené naprosto holými svahy. Lidé se přesto i tam pokoušeli přežít. Na první pohled byla představa, že šimpanze v Gombe zachráníme, čistou utopií nepraktických snů. Rozhodli jsme se ale, že citlivě a co nejdříve zlepšíme život tamních obyvatel. Našli jsme skvělého místního člověka, který spolu s dalšími Tanzanci obcházel vesnice a ptal se místních, co pro ně můžeme udělat. Začali jsme zlepšovat úrodnost půd zničených nadměrným používáním chemických látek, zaváděli do vesnic vodu, podporovali výuku ve školách, učili místní plánovat rodinu... Postupně jsme si získali jejich důvěru. Pak se již do programu, mimochodem financovaného Evropskou unií, zapojilo 72 vesnic nacházejících se v Tanzanii v blízkosti všech zbývajících biotopů vhodných pro šimpanze. Dnes navíc obdobné projekty fungují v dalších šesti zemích, kde se šimpanzi vyskytují.

Terénním výzkumem šimpanzů strávila Jane Goodallová více než čtvrt století. Foto National Geographic Society – Hugo van Lawick, archiv Jane Goodallové

Do ochrany přírody jste se tak zapojila pomocí místním lidem. Pokračující nárůst africké populace, změny podnebí a narůstající tlak na africkou faunu a flóru se v posledních letech výrazně zrychlily. Jakou šanci dáváte soužití obyvatelstva a volně žijících živočichů?

Na to je těžká odpověď. Závisí na tom, o jaké zemi se bavíme. Můžete mít stát, který přírodu chrání, pomáhá místním lidem – a přijdou volby, nový prezident, nová vláda, korupce a všechno je jinak. Jednoduše řečeno – v různých podmínkách saháme při ochraně přírody subsaharské Afriky po rozdílných přístupech. Celkově ale mohu říci, že ochrana africké přírody je na tom mnohem a mnohem lépe než v onom roce 1986.

Tak to je dobrá zpráva. Jste velmi aktivní v nejrušnějších kampaních a v organizacích na ochranu volně žijících živočichů, přírody a životního prostředí. Pijde mi, že není úplně běžné, aby se vědci věnovali obdobné činnosti. Na co se v současnosti soustředíte a s čím přijíždíte již potřetí do České republiky?

Chtěla bych zdůraznit, že jsem se do Afriky původně nevydala zkoumat šimpanze. Chtěla jsem prostě být na blízkou volně žijícím zvířatům. Mohly to stejně dobře být i Jižní Amerika nebo jižní Asie. Nakonec ale zvítězila Afrika. Do České republiky jsem zavítala hlavně proto, že máte dobré programy a projekty, kupříkladu na ochranu některých ohrožených druhů, jako je vlk, a chtěla bych je podpořit. Současně

bych chtěla u vás rozvinout činnost soustředující se na mládež. To by bylo něco, co by po mně ve vaší zemi zůstalo, takřkajíc moje dědictví.

Pokud to půjde, budeme vám nápomocní.

Podotýkám, že péče o životní prostředí není vždy jen otázkou peněz. Vezmete si třeba skupinu starších dětí, kterým řeknete: Pojdme vyčistit naši řeku. Mohou se z nich stát celoživotní dobrovolníci, zejména pokud mají zapálené učitele. Paradoxně jsme svědky toho, že nejinteligentnější bytost na této planetě ji současně nejvíce ničí.

A to je také další rozdíl mezi námi a šimpanzi. Jaké by bylo vaše poselství lidem, kteří mají na starosti ochranu přírody v České republice, kde jsou příroda a planě rostoucí rostliny a volně žijící živočichové často pokládáni za překážku rozvoje?

Měli bychom vždy brát v úvahu nikoli to, jak určitým rozhodnutím pomůžeme sami sobě, ale zda prospěje i našim potomkům. Zkusme častěji uvažovat o budoucnosti. Rozvoj je určitě potřebný, ale nikoli na úkor zdravého životního prostředí, bez kterého jednoduše nemůžeme existovat. Každý si může říci: „Tohle můžu udělat i já, toto je můj dílek puzzle.“ Když se rozhledneme kolem sebe, po celém světě najdeme skvělé a úspěšné ochrannářské projekty, za nimiž stojí neuvěřitelní lidé. A zase zvedneme hlavu.

Paní doktorko, děkuji vám za rozhovor a přeji příjemný pobyt v České republice.